

Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

With a Rose on the Cheek - «Ball de la Mare de Déu» (1788) by fra Josep Rius and «Isabet Besora, la pastoreta» by Pere Gras i Bellvé (1857)

LENKE KOVÁCS, OBLOSB
lenke.kovacs@uib.cat

Universitat de les Illes Balears

Resum: En aquest article presentem un estudi comparatiu de dues obres de teatre marià de finals del segle XVIII i mitjan segle XIX. El *Ball de la Mare de Déu*, escrit pel franciscà Josep Rius i estrenat el 1788, pertany al gènere del ball parlat, una forma de teatre popular representat a l'aire lliure i que combina el diàleg teatral amb música i dansa. L'obra *Isabet Besora, la pastoreta ó ja sia la peste de Reus de 1592* de Pere Gras i Bellvé, publicada el 1857, és un drama històric en tres actes sobre el mateix tema que fou estrenat el 1860 al Teatre Principal de Reus. A més de l'estudi, oferim una nova edició de la peça de Rius basada en el manuscrit únic en què ens ha pervingut el text i que es custodiat a l'Arxiu Museu de Reus amb la signatura FDIMMR 10.6.

Paraules clau: teatre marià, *Ball de la Mare de Déu*, Josep Rius, ball parlat, *Isabet Besora, la pastoreta ó ja sia la peste de Reus de 1592*, Pere Gras i Bellvé, drama històric, Teatre Principal de Reus.

Abstract: In this article we present a comparative study of two Marian plays from the late 18th and mid-19th centuries. The *Ball de la Mare de Déu*, written by the Franciscan Josep Rius and premiered in 1788, belongs to the genre of ball parlat, a form of popular theatre performed outdoors that combines theatrical dialogue with music and dance. The play *Isabet Besora, la pastoreta ó ja sia la peste de Reus de 1592* by Pere Gras i Bellvé, published in 1857, is a historical drama in three acts on the same theme that was premiered in 1860 at the Teatre Principal in Reus. In addition to the study, we offer a new edition of the play by Rius based on the unique manuscript in which the text has come down to us and which is kept in the Arxiu Museu de Reus with the signature FDIMMR 10.6.

Keywords: Marian theatre, *Ball de la Mare de Déu*, Josep Rius, popular open-air theatre, Marian theatre, *Isabet Besora, la pastoreta ó ja sia la peste de Reus de 1592*, Pere Gras i Bellvé, historical drama, Teatre Principal de Reus.

DATA PRESENTACIÓ: 23/04/2023 ACCEPTACIÓ: 30/04/2023 · PUBLICACIÓ: 12/06/2023

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

Introducció

El que uneix les dues obres que ens proposem d'analitzar en el present treball que oferim a Albert Rossich –referent ineludible per als estudiosos de la literatura catalana moderna–, *Ball de la Mare de Déu* (d'ara endavant BdMdD) i *Isabet Besora, la pastoreta ó ja sia la peste de Reus de 1592* (d'ara endavant IBLP), és el fet que giren al voltant d'una temàtica arrelada en la memòria col·lectiva dels reusencs: el relat de l'aparició miraculosa de la Mare de Déu a una pastora i l'alliberament de la ciutat de la pesta per intercessió mariana com a conseqüència de la resposta dels ciutadans al missatge de la vident. Ambdós autors opten per al gènere dramàtic per donar forma a la seva creació literària, i tracten el tema de l'origen de la devoció reusenca a la Mare de Déu de Misericòrdia.

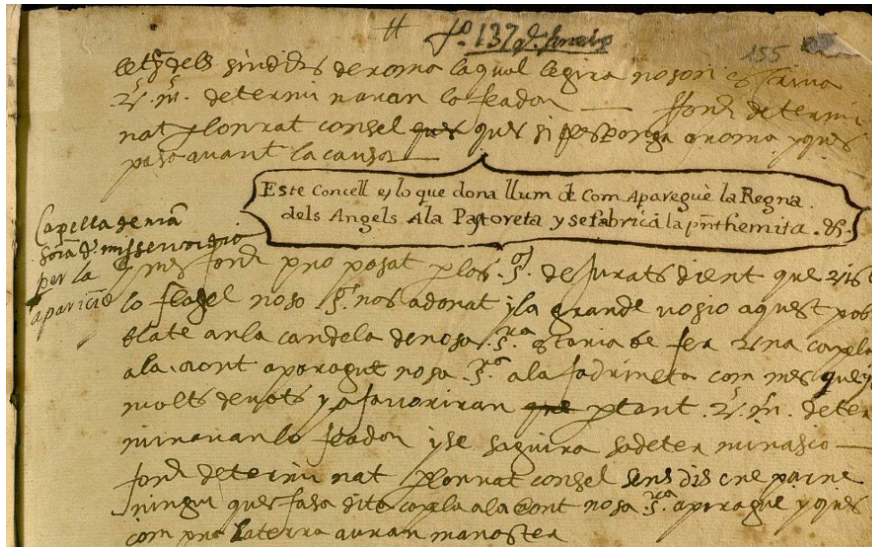
L'aproximació dels dos autors a la temàtica amb unes set dècades de distància en el temps divergeix en alguns aspectes, dels quals destaquen:

- a) el subgènere teatral escollit –ball parlat (BdMdD) i drama històric (IBLP)–,
- b) el nombre de versos –467 (BdMdD) i 2817 (IBLP)–,
- c) el grau de teatralitat més elevat d'IBLP, d'una banda pel fet que en aquesta obra hi ha interacció dels personatges a diferència del BdMdD on els parlaments dels personatges tenen un caràcter purament expositiu, i de l'altra perquè IBLP inclou, a banda de l'acció principal, unes accions secundàries,
- d) una sèrie de detalls, com per exemple el nombre dels membres del consell –tres jurats i quatre consellers a BdMdD i tres jurats i 61 consellers a IBLP– o la manera de referir-se a la vident –Besora o pastoreta a BdMdD i Isabet Besora a IBLP–, i
- e) la inclusió de nombroses referències bíbliques a BdMdD, atribuïbles a la formació teològica i la condició de frare franciscà de l'autor de la peça.

A l'hora de tractar el tema de l'aparició miraculosa de la Mare de Déu a una «fadrineteta» a Reus, els autors de les obres que ens interessen aquí s'han basat en documents d'època que hi estan relacionats. Així, per exemple, el fet que en ambdues obres la vident anònima de les actes del consell de l'any 1592 (Il·lustració 1) es digui Besora, i que en IBLP, a més, se li atribueixi el nom d'Isabet, s'explica pel fet de relacionar-la a partir de la segona meitat del segle XVIII amb un infant d'aquest mateix nom, batejat el 17 de novembre de 1576, i que fou soterrat als 18 anys, el 29 de desembre de 1594.¹

1 Segons Torné i Domingo, «[e]n el libro de bautizos de la iglesia de Reus desde 1566 a 1587 custodiado en el archivo Prioral, se halla la siguiente partida de bautizo que dice así: 'Als 17 novembre de 1576 fou batejada Isabet Besora filla den Joan Besora peraire [teixidor de llana] de Reus, y de sa muller Catarina; fonch compare Monserrat Pellicer, y la comare la senyora Mariagna donsella filla de mestre Barenys.'» (Torné i Domingo [1870] 1992: 79) i «[e]n el libro de tablería custodiado en el archivo de la reverenda comunidad de la parroquia, que comprende desde el año 1594 hasta el 1620, se halla la nota siguiente: 'A 29 de desembre de 1594 soterrar na Besora pastora, de 28 sous; misa cantada y lletenia, horas de creu 8 sous'» (Torné i Domingo

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

Il·lustració 1: Acta del Consell del 13 de desembre de 1592. Primera documentació de l'Aparició. Font d'accés obert: <https://www.reus.cat/serveis/documents-digitalitzats>

Mentre que en la primera versió coneguda de la llegenda, recollida pel P. Narcís Camós (Girona, 1621 – Barcelona, 1664), es parla d'una noia que guardava un ramat, la tradició oral li atribueix el nom de Maria, que a la segona meitat del segle XVIII és substituït per Isabel (Gort / Palomar 1993b: 24-25).

Camós recull la llegenda en el capítol quart del llibre primer del seu *Jardín de María plantado en el principado de Cataluña*, imprès per primer vegada el 1657 a Barcelona i, novament, el 1772 a Girona (Il·lustració 2), de la manera següent:

Enriquece el término de la villa de San Pedro de Reus, una capilla dedicada a la Reina de los Ángeles, María, con título de Misericordia, el cual se conforma tanto con sus hechos que admirado San Agustín de ellos exclama diciéndole: '¿Quién bastará recompensaros los derechos de gracias y alabanzas, pues con vuestro singular parecer viniste a socorrer al mundo perdido?'. Estos socorros de Misericordia experimentaron los moradores de esta villa cerca los años del señor 1592, en los cuales, teniéndoles muy apretados una grave pestilencia, apareció esta gran Señora a una niña que

[1870] 1992: 87). Val a dir que les dades sobre l'enterrament divergeixen de les que dona Ezequiel Gort que cita el *Llibre d'Òbits* del 29 de desembre de 1594 de la manera següent: «Més dit dia, soterrar na Besora, alias pastora. Missa cantada, lletenia, hora de creu, 3 mises baixes, 1 sou 8 diners». En canvi, Gras (1857: 108-109) coincideix en la transcripció de les notes arxivístiques de bateig i defunció de Besora amb Torné i Domingo.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

apacentaba ganado en dicho lugar y le dijo que hablase con los jurados de la villa y dijese que rodearan sus muros con una vela y después la dejaran arder cuanto duraría puesta delante del Santísimo, porque se les aliviaría aquel mal. Quedó la niña con esto tan admirada que dudó el ser creída de ellos, pero la Virgen le dio un [sic] señal con que, viéndola, quedaron satisfechos, que fue ponerle la mano en el carrillo y dejarla con eso, con que no tardaron en la ejecución del mandamiento, experimentando muy presto el deseado alivio, con el cual se mostraron agradecidos, edificándole una capilla en el lugar dónde había aparecido a la niña, con título de Nuestra Señora de Misericordia, a la cual tienen mucha devoción. (Camós [1657] 1772: 4-5).

Val a dir que en les dues obres teatrals hi ha lleugeres modificacions d'alguns detalls d'aquest relat llegendari. Així, per exemple, Pere Gras fa dir a la Mare de Déu que els jurats tornin a fer cremar una candela davant de la seva imatge com ho acostumaven a fer els seus avantpassats (Gras 1857: 58, v. 1440-1444). En canvi, la petició de la Mare de Déu tal com la formula Josep Rius coincideix amb la llegenda recollida per Camós en què la demanda és que la candela es cremi davant del Santíssim i en què no s'esmenta que es tracti d'una tradició caiguda en desús (Rius 1788, v. 229-232). També hi ha divergència pel que fa al senyal concedit a la pastoreta per tal que les jurats donin fe a les seves paraules. Mentre que en el relat de Camós no s'especifica quina forma té el senyal que la Mare de Déu deixa a la galta de la fadrineta, tant Josep Rius (1788, v. 340-344) com Pere Gras (1857: 75) fan que sigui una rosa la que hi queda impresa, símbol que apareix en l'escut de la ciutat de Reus des del segle XIV.²

D'entre els testimonis més divulgats sobre la presència de la pesta a Reus l'any 1592, hi ha la lletra de l'arquebisbe als jurats de la ciutat, escrita des d'Escornalbou el 20 d'agost, atorgant-los el permís per a refugiar-se amb les seves famílies al convent de Sant Francesc (Gort / Palomar 1993b: 19). Pere Gras, que transcriu la carta a l'apèndix de IBLP,³ aprofita aquest detall de la història local per a la creació d'un conflicte dramàtic en la segona escena del primer acte en què dos dels consellers reusencs, Pau Miralles i Pere Olives, comenten la petició dels jurats al prelat considerant que és una «trista nova» que demostra que «quan convé l'heroisme / reina en lo món l'egoisme» (Gras 1857: 17). Aleshores, tement un «tumult» del poble quan se n'assabenti del pla de fugida del govern de la ciutat, Miralles i Olives decideixen fer reunir el consell per intentar que els jurats canviïn d'opinió en lloc d'actuar com «gallinas».

2 La mostra més antiga de la rosa com a símbol heràldic de Reus és la coberta en pergamí d'un llibre del Comú de l'any 1391. (Gort 2010: 22).

3 «Faels y amats nostres. En esta va una carta per al Gobernador, en la qual li dich la remissió que feu lo Virrey, y pesam en la ánima del quem significan de eixa Vila, N. S. se apiade de ella. En lo que toca al monastir, no se yo si puch donar tal llicencia, los pares ho sabran millor que tenen ses ordinacions y constituciones. Si yo puch donar llicencia en temps de pesta ó mal contagios, de estar en lo monastir los Jurats y altres ab sas mullers, conforme la Vila te ordenat; desde ara yo la dono. G. N. S. V. personas en lo monastir de Escornalbou á 20 agost de 1592.» (Gras 1857: 110). Sobre l'arquebisbe Joan Terrès i Borrull (1538-1603), vegeu Boleda (1982).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

Il·lustració 2: Portada de «Jardín de María, plantado en el Principado de Cataluña». Girona: Josep Bro (1772) [extret de Google Books].

Pel que fa a la construcció d'una capella dedicada a la Mare de Déu en el lloc de l'aparició que s'esmenta en la llegenda recollida per Camós, mentre que en la peça de Josep Rius tan sols s'anuncia la intenció de fer-la construir, la peça de Pere Gras inclou més detalls sobre el projecte. En concret, en l'escena sexta del tercer acte, la penúltima de l'obra, el jurat en cap Joan Oliva anuncia que el consell es reunirà de nou el 13 de desembre de 1592 per determinar si acorden construir «una capelleta» allà on la Mare de Déu s'aparegué a la «fadrineta».⁴ A més, anuncia que, en cas que

4 L'acta del Consell del 13 de desembre de 1592 resa: «Més fonch proposat per los senyors de Jurats dient que vist lo flagel nos[tr]o Senyor nos a donat y la gran devosió aquest pobla té an la candela de nos[tr]a Senyora, estaria bé fer una capela alà a ont aparagut nos[tr]a Senyora a la fadrineta com és que y a molts devots y afavoriran. Per tant vostres mercès determinaran lo feador y se saguirà sa determinasió. Fonch determinat per l'onrat consel sens discrepar-ne ningú, que s'fasa dita capela alà a ont nos[tr]a Senyora aparegué y que s'compra la terra auran menester» (Gort 2000: 11), informació recollida també a l'annex de l'obra de Pere Gras (1888: 109-110).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

es prenguéss l'acord corresponent, comprarien un terreny a «Pere Cochí»,⁵ hi edificarien una capella i hi portarien en processó una imatge de la Verge de Betlem per col·locar-la en el nou santuari.

De fet, però, la imatge de la Verge de Betlem no va ser traslladada a l'ermita fins l'any 1602, en substitució de la primera imatge que hi devia haver. Segons Ezequiel Gort (2000: 19), en aquest canvi d'advocació, hi podrien haver influït dos factors:

en primer lloc, un enfortiment de la devoció mariana a causa de l'aparició i forjada durant els anys següents a 1592; i, en segon lloc, una progressiva identificació de la nostra Senyora que va veure la fadrineta, amb la imatge de la Mare de Déu dels Set Goigs, profundament arrelada, segons sembla, al cor dels reusencs de l'època. [...] Aquest procés d'identificació i enfortiment de la devoció a l'entorn de l'antiga imatge de la Verge de Betlem no devia fer aconsellable deixar-la a la capella del carrer de Monterols, ni tampoc portar-la al temple parroquial de sant Pere (on hi havia una altra imatge), sinó més bé situar-la a la nova ermita, i crear així un àmbit de culte específic i prou diferenciat del de la parròquia. Després, el relat llegendari justifica la identificació, perquè es diu que va ser la mateixa pastora qui ho va dir. La Mare de Déu que va veure va ser, precisament, la que representava la imatge de la Verge Maria que ella coneixia, la qual cosa, per altra banda, no deixa de ser un fet perfectament habitual a les aparicions marianes.

De tots els documents d'època en què es basen fra Josep Rius i Pere Gras per crear les seves obres sobre l'aparició mariana a Reus, el més important dels quals és l'esmentada acta del consell del 13 de desembre de 1592 que evidencia que els jurats de la vila unànimement van acabar atorgant credibilitat al relat de la «fadrineta». Si bé la forma en què ambdós autors recreen el tema es diferencia en molts aspectes, el nucli històric és el que les seves obres tenen com a element en comú.

1. «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius

Tenim notícia de l'obra Ball de la Mare de Déu del frare franciscà Josep Rius gràcies a una notícia inclosa en la *Crònica general de la Virgen de Misericordia* de Francesc Torné i Domingo, que ens ha arribat en un manuscrit del 1870. Hi llegim:

5 El pagament del solar per a la construcció de l'ermita surt documentat a l'acta del 26 de juliol de 1594, en què llegim: «En lo qual consell puga en Pere Ferrando lo qual en nom d'en Pere Cotxí, son cunyat, digué als senyors Jurats fossen servits li paguen lo valor y preu de aquell tros li an pres per obs y servey de fer la capella de Nostra Senyora de Misericordia, ho altrament que li donen una altra heretat estimada a son just preu. Fonch determinat en dit consell que a nen Quotxí se li pague lo dit tros, estimat per dos hòmens, y també per lo que ha patit dos anys que se fasa remuneració de tans sous com pagaran les lliuras serà ho és estat judicat» (Gort 2000: 14).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

En 27 de mayo de 1788 fue devuelta otra vez a su santuario la Santa Imagen, por haber el pueblo de Reus alcanzado agua de su santa protección. Las fiestas fueron magníficas, pues a más de las danzas populares y mogigangas, el reverendo fray José Rius, lector en sagrada Teología del convento de P. P. Franciscanos de la Villa compuso y arregló en verso catalán la danza titulada 'Aparición de la Virgen de Misericordia' (este original está en nuestro poder, dádiva del mismo autor) la procesión fue una de las más lucidas. (Torné i Domingo [1870] 1992: 136).

La segona menció del ball data del 1792 i correspon a les festes d'acció de gràcies que tingueren lloc a Reus els dies 27, 28 i 29 de maig després d'unes pregàries per demanar la pluja. En la detallada descripció d'aquestes festes feta per un «curiós» i reproduïda per Torné i Domingo, s'especifica que en la processó del dia 29 participaren 22 danses, d'entre les quals hi havia la de l'Aparició de la Verge, representada per estudiants de llatinitat i costejada pel gremi de teixidors de vels de seda (Torné i Domingo [1870] 1992: 137-146, 143 de referència).

Amb motiu de la coronació canònica de la imatge de la Mare de Déu de Misericòrdia el 9 d'octubre del 1904, el Ball de la Mare de Déu, la representació de la narració de l'Aparició, que formava part del programa festiu, juntament amb el ball parlat de Marcos Vicente, el ball de bastoners, els gegants, la mulassa i els nans, es va convertir en el blanc de les crítiques dels sectors progressistes de la ciutat (Il·lustració 3). El malestar per la inclusió d'aquesta manifestació de teatre popular religiós queda reflectit en el Llibre del Consell del 8 d'octubre del 1904, que resa:

Compuesta teníamos esta gacetilla, cuando hemos recibido una notas de la Comisión anunciando amenizar la fiesta escolar con la presencia de los gigantes y cabezudos, danzas del país y la representación, en el escenario del teatro del Ball de la Mare de Déu!
¡Mare de Déu! —decimos nosotros— ¿será menester que la autoridad municipal se decida a cortar por lo sano?
(Palomar 2005: 86).

Un motiu afegit per a la reticència contra la representació, més enllà del seu caràcter religiós i de la poca consideració que rebien les manifestacions de teatre popular, va ser que anava a càrrec dels joves del Patronat Obrer de Sant Josep, entitat que, segons Palomar (2004: 87), «despertava poques simpaties entre els sectors progressistes de la ciutat».

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

Il·lustració 3: «Ball de la Mare de Déu, 1904». Foto Arxiu Carrutxa, Reus [reproducció autoritzada]

A l'hora de recrear el tema de l'aparició mariana del 1592 a Reus, el frare Josep Rius opta pel gènere del ball parlat, és a dir «una peça de teatre popular de carrer, que es representa en carrers i places i participa en les processons junt amb altres danses tradicionals» (Gort / Palomar 1993a: 1).⁶

A mitjan segle XIX, Francesc Torné i Domingo va fer una nova versió del ball de Rius, ampliant el text amb noves escenes i incloent-hi referències bíbliques addicionals. Aquesta versió es va imprimir pòstumament el 1881 a Reus per la Llibreria Joan Grau i Gené (Gort / Palomar 1993: 2). El comentari que en fa Antoni de Bofarull en la seva obra *Costums que's perden y records que fugen* permet fer-se una idea de les escenificacions vuitcentistes del ball:

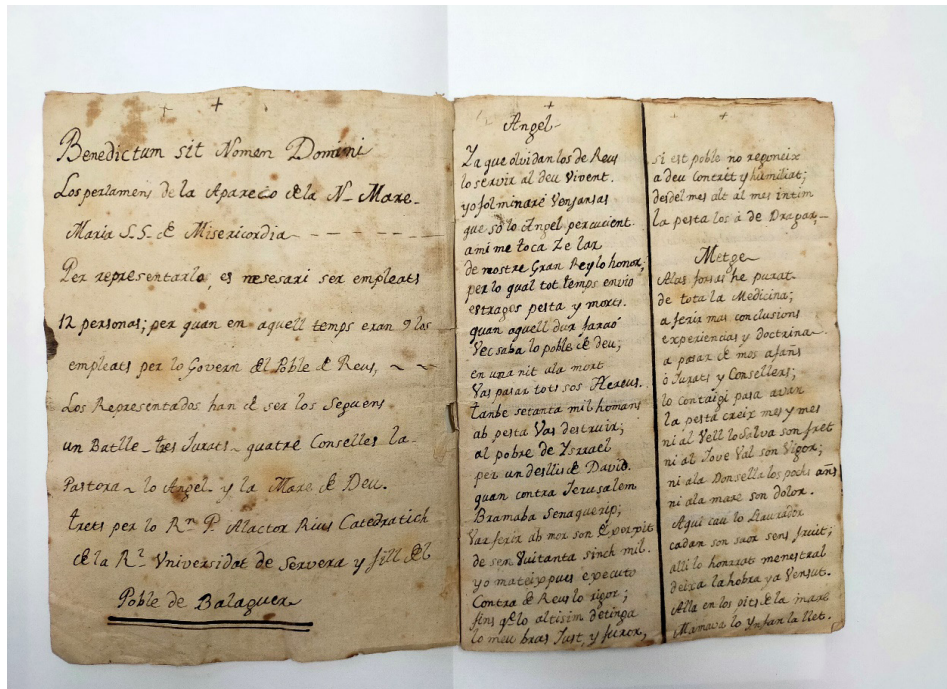
Algun ball que altre ja semblava que tenia cert ressabi de propietat, com per exemple lo ball de la Mare de Déu, pus com recordava una tradició piadosa sobre la aparició de la Verge a una pastora, y la intervenció dels antichs jurats per donar cult y veneració a la imatge apareguda, encara que aquests magistrats populars no portaven la característica gramalla (y qui sap perquè l'autor no

⁶ Pel que fa a l'estudi dels balls parlats, vegeu les actes de sengles congressos internacionals celebrats sobre aquest tema a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona els anys 1990 i 2014. Vegeu AADD (1992) i Massip / Navarro / Palau (eds.) (2015).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

s'atreuís a ressuscitar la memòria de tal vestidura!) ab tot solian vestir dits representants del poble a lo que comunment s'en diu a la antiga espanyola de per allà del temps de Carlos V y de son fill (de Bofarull 1880: 159-160).

El 1979, Pere Anguera publicà una edició de l'única versió que ens ha pervingut del text de fra Josep Rius, que es conserva en el manuscrit F DIMMR 10.6 de l'Arxiu Museu de Reus (Il·lustració 4) i que compta amb 467 versos distribuïts en quartes heptasil·làbiques, força irregulars, de rima assonant en els versos parells, amb excepció del parlament final en forma d'un sonet en decasíl·labs.

Il·lustració 4: Manuscrit del «Ball de la Mare de Déu» de Josep Rius. Museu de Reus [reproducció autoritzada]

La peça s'inicia amb un parlament de l'Àngel que, tot denunciant la manca de fidelitat dels reusencs al «Déu vivent» (v. 2), es presenta com el missatger destinat a venjar les ofenses dels homes amb «estragos, pesta y morts» (v. 8), com ja ho solia fer en els temps de l'Antic Testament. A continuació, el Metge, en uns versos que recorden les danses de la mort medievals, fa un retrat de la situació desoladora en què el contagi va en augment i afecta a tothom, des del vell que ni el «salva son fret» (v. 37) fins a «lo ynfant de llet», arrabassat de «los pits de la mare» (v. 45-46). Tot seguit, el batlle, en

Lenke Kovács. *Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu»* (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

un parlament de 16 versos, i els quatre consellers i tres jurats, en parlaments de 20 versos cadascú, es lamenten dels estralls que la pesta fa entre la població de la vila i ho interpreten com un càstig diví, tot invocant el «Déu soberà» (v. 66), el «gran Déu» (v. 82), el «Senyor» (v. 101), el «Déu just i sant» (v. 121), el «Pare etern» (v. 141), «Jesús, fill de Déu viu» (v. 161), la «Reina del cel soberana» (v. 181) i la «Mare de consolació» (v. 203).

En paraules de Pere Anguera (1979: 21), el «canvi radical d'escena que segueix permet suposar que entre l'escena de les autoritats municipals i la de l'aparició tindria lloc un pas de dansa, tot i que el text no ho diu». Segons la rúbrica que precedeix el parlament de la Verge, la pastora «luego que la Mare de Déu se posa a dir la relació se aginolla i sen com poch de admiració».

El missatge que adreça la Mare de Déu a la pastora és que, commoguda per l'aflicció del poble, l'envia com a ambaixadora al govern de Reus perquè els demani de fer una candela tan llarga que donés el tomb a la muralla de la vila i que després es deixés encesa davant del Santíssim. Aleshores, quan la pastora s'ha acomiadat de la Verge i es dirigeix cap als consellers i jurats, la rúbrica indica que ha de sonar la «marxa de l'emperador», una peça de música de la qual no s'ha transmès la partitura.

Els governants de la ciutat responen al relat de la pastora fent «un poch de riallas» (rúbrica després del v. 248) i demanant-li un senyal que demostrï que el que explica és vertader. A més, expressen el seu dubte que, havent-hi a la ciutat «religiosos, sacerdots» (v. 282), Déu se serveixi d'una «noia / que a penas té reflexió» (v. 283-284) per transmeti-li un missatge a través de la seva Mare. La veu discordant del consistori la porta el quart conseller que enumera un seguit de personatges de l'Antic Testament als ulls del món testimonis tan poc fiables com la pastora: David, pasturant les ovelles; Moisès, tartamut; Daniel, «de poca edad / quant a la casta Susana / de las injúrias librà» (v. 321-324); a més de les dones Jael, Dèbora i Judit.

Quan la pastora demana el senyal requerit a la Mare de Déu, aquesta li fa florir una rosa a la galta mitjançant un truc escènic indicat en la rúbrica: «fa surtir una rosa que la pastora té pervinguda del gambuix ab un filferro» (rúbrica després del v. 340). Novament torna a sonar la música quan la pastora es dirigeix cap als dirigents del consistori que, encapçalat pel batlle, acaba reconeixent que la fiabilitat de l'aparició i determina «edificar un temple ab nom de Misericòrdia» (v. 375-376).

Acte seguit, torna a aparèixer l'Àngel de l'inici de la peça per reconèixer que Déu li «deté lo bras» (v. 382), i que de la mateixa manera que els holocaustos oferts per David a l'altar d'Areunà van comportar la fi de la pesta (Il·lustració 5), els «vots y prechs» (v. 328) que Maria, intercedint per als reusencs, havia ofert a l'altar de Déu va comportar el perdó diví.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

Il·lustració 5: «David i Areunà oferint holocaustos». Lambert Jacobsz (1598-1636) [extret de Wikimedia Commons].

A continuació el metge, els jurats i consellers es mostren commoguts i agraïts pel prodigi, i la peça clou amb un sonet en boca del quart conseller de lloança de la Mare de Déu per la seva intercessió. En la versió de Francesc Torné i Domingo, aquesta cloenda de l'obra va a càrrec del personatge del batlle.

Pel que fa a l'escenificació de la peça, Pere Anguera observa:

L'esquema de l'obra és com es pot veure molt simple i gairebé sense cap element de dramatització. La llàstima és [...] en la falta de referències [sic] sobre la modalitat i el moment en què es produeixen les danses. Degut a la seva breu extensió i a les anotacions dels viatges de la pastora crec que tot el ball es representava en un sol lloc i sencer i que un cop acabat s'anava a repetir tota l'obra en un altre indret de la població, més o menys allunyat. La repetició de l'espectacle queda clar, d'altra banda, en els testimonis arreglats per Torner» (Anguera 1979: 22).

Les múltiples referències bíbliques que es troben al llarg de l'obra les hem identificat en les notes a peu de pàgina de l'edició que presentem en el present treball, on també hem assenyalat els passatges en què les nostres lectures difereixen de les de Pere Anguera.

«Isabet Besora. La pastora» (1857) de Pere Gras i Bellvé

Pere Gras i Bellvé (Reus, 1822 – Falset, 1882)⁷ és recordat pel seu fill Francesc Gras i Elías (1899: 97-99) com un home que ja de jove tenia afinitats teatrals. El 1840 formà part d'un grup teatral que

⁷ Per a l'autor, vegeu també: Centre de Lectura (1933: 240-243), Santasusagna (1968: 133-134) i Olesti (1990, vol. 1: 338-339).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

es dedicaven a fer representacions en un magatzem al carrer de sant Llorenç. El 1843 publicà juntament amb Andreu de Bofarull i Marià Fonts el periòdic *El Juglar: periódico de teatros* sobre l'activitat teatral a Reus, la primera del seu gènere que va aparèixer a Catalunya.

Notari de professió i autor d'articles periodístics i obres d'història local, també conreà la poesia i estrenà dues obres teatrals: el 1842 una comèdia titulada *Lo mismo es ella que todas*, l'última escena de la qual escrigué a quatre mans amb Marià Fonts, i el drama històric *Isabet Besora, la pastoreta*, en tres actes, publicat el 1857 (Il·lustració 6) i estrenat el 1860 a l'avui desaparegut Teatre Principal de Reus, popularment també conegut com a Teatre de les Comèdies.

Il·lustració 6: Portada de «Isabet Besora, la pastoreta ó ja sía la peste de Reus de 1592». Reus: Imprenta de la Viuda y Fill de Sabater (1857) [extret de Google Books]

En el pròleg d'aquesta segona obra teatral, l'autor especifica la seva voluntat de limitar-se a relatar els fets històrics, prescindint de qualsevol referència sobrenatural:

Los que creuhen que aquesta producció es un drama sacro se enganyan. Los que creuhen que devia serho, se enganyan també. May en mon concepte deu ser lo teatro lo lloch ahont se representen los misteris relijiosos. Aquesta opinió ha fet que haje separat de mon drama tot profá colloqui entre sers sobrenaturals, y que no's vejan en ell angels y dimonis ni molt menos á la Divinitat, á la cual se profana quant del seu trono de estrellas se pretén ferla baixar á pendrer part en las nostras dissensions y miserias, y com á tal inclou unicament fets històrichs, alguns dels quals, si be dignes de lamentarse, demostren no obstant lo geni, los costums, y fins la vida dels fills de aquesta població. Podia haver omitit alguns de ells, no'n ducto; mes llavors lo quadro hauria estat pálido y sens colorit: aquestos mateixos costums que

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

hé volgut pintar, no haurien estat compresos per molts. Si en un assumpto enterament profà representa com á primer personatge l'Isabet Besora, assó 's deu á que ella missatgera del cel en lo periodo mes critich de la nostra historia, infundí á sos contemporaneos lo valor del creyent y la absoluta cofiansa en la Reina dels cels, úniques cosas que podian traurerlos del flagell en que's trobaban sumergits y alentarlos pera empendrer lo cami de las milloras morals y materials de aquest poble que havia de ser un dia la segona població de Catalunya. Isabet Besora aqui es donchs lo que pot ser en una comedia, un personatge que no te res de sobrenatural y que serveix unicament y sens ella saberho, pera alsar á aquest poble del abatiment en que's trobava y obrirli la porta de la seva ditxa futura. Aquestas pocas paraulas crech son bastants pera fer compendre al lector la meva idea y desvaneixerli los duptes que tinga; mes sino obstant assó encara te alguns reparos, y pensa que vaig equivocac en la apreciació dels fets històrichs, sols puch dirli que llegesca ab detenció la curiosa obra dels anals de Reus escrita per nostre laborios compatrici D. Andreu de Bofarull y al erudit cronista Blanch, pera que quede convensut, de que no limitantme á escriurer una rondalla, no podia donar á la pessa altre giro que lo que li he donat. (Gras 1857: 7).

Tal com anuncia l'autor en aquesta nota preliminar al lector, a l'hora d'idear la seva obra ha recorregut principalment a l'obra historiogràfica de dos autors: Andreu de Bofarull (1811-1882),⁸ arxiver, historiador i cronista reusenc i Josep Blanch (1620-1672),⁹ canonge i arxiver de la catedral de Tarragona. Així, per exemple, els noms dels jurats que Gras fa sortir a l'obra, i que figuren en el *dramatis personae* (1788: 4), coincideixen amb els noms del llistat que dona Bofarull (1845: 231): Joan Olives, Joan Enveja i Pere Pau Martí. En canvi, els noms dels 61 consellers que consten a l'inici de la primera escena del segon acte corresponen als noms que figuren a l'esmentada acta del consell del 13 de desembre de 1592.

De fet, Andreu de Bofarull no tan sols proporcionà a l'autor part de les dades històriques per a l'elaboració de la peça teatral sobre l'aparició de la Mare de Déu a la pastora sinó que fou també qui li havia fet l'encàrrec d'escriure aquesta obra. Joaquim Santasusagna relata el context i la motivació d'aquest encàrrec de la manera següent:

Poc després d'haver pres possessió de l'alcaldia de Reus, el 1856, Francesc Sobirà i Parera, acompanyat de l'Ajuntament que presidia, organitzà una solemne funció religiosa a honor de la Verge de Misericòrdia, a la seva ermita, i, de tornada, des dels balcons de la casa de la vila, aclamà la Mare de Déu i la reina d'Espanya. Després féu representar al Teatre 'La Gloriosa Libertadora de Reus', obra en dos actes, en castellà i en vers, escrita a començaments del segle a Madrid per F. E. Castrillón, i curulla d'errors. El públic sortí disgustat de veure-la. Aquest fet fou allò que induí Bofarull a indicar a Pere Gras que escrivís una obra sobre el mateix assumpte, tot recomanant-li, a més a més, que ho fes en català. (Santasusagna 1982: 195-196).

8 L'autor es refereix a l'obra *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, de l'autor reusenc Andreu de Bofarull i de Brocà, publicada el 1845. Per a l'autor, vegeu també: Centre de Lectura (1933) «La Renaixença Literària de Catalunya i l'aportació dels reusencs». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, 246, pp. 231-239.

9 Per a l'autor, vegeu Ruiz y Porta, J. (1891) *Tarraconenses ilustres: apuntes biográficos*, Tarragona: Establ. tip. de F. Arís e hijo, pp. 36-37.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

L'obra s'inicia amb la conversa de dos consellers, Pere Olives i Pau Miralles, que coincideixen de bon matí a la plaça Mercadal de Reus mentre les campanes toquen a mort. Els dos conversen sobre la pesta que afecta la ciutat des de fa un any (v. 1242). Pere Olives l'atribueix a la ingratitude dels reusencs i Pau Miralles creu que hi algú que en treu profit. En la segona escena, Joan Aleu, un altre conseller, explica a Oliver i Miralles, que els jurats han obtingut el permís de l'arquebisbe Joan Terés de refugiar-se en el convent dels franciscans. Els consellers volen fer-los canviar de propòsit i reuneixen el consell (v. 243-400). En l'escena següent, el mostassaf, desenganyat i lúgubre, reflexiona sobre la situació de la humanitat, i acaba anunciant l'arribada de Nemorós, «lo pastoret / que de amors va tot perdut / per la pastora Besora», que acostuma a esperar-la als matins a la plaça (v. 401-504). La quarta escena l'ocupa la conversa entre el mostassaf i Nemorós que està frisós de casar-se amb la pastora, un «àngel de pau [que] ab prechs espera / la pestre traurar de la vila entera», en paraules del mostassaf (v. 505-624). En la cinquena escena, el mostassaf s'uneix a la comitiva de jurats i consellers que entren en la casa de la vila (v. 625-654). La sisena escena està protagonitzada per Isabet Besora que, «rodejada de alguns cabridets» i «acompanyada del flaviol que se sent de lluny», lloa la Mare de Déu amb una ballada nadalenca i es plany de l'afflicció que hi ha a Reus per la pesta (v. 655-725). En la setena escena, Nemorós es declara a Isabet Besora i és rebutjat per ella (v. 726-835). La vuitena escena, que és l'última del primer acte, s'inicia amb una pregària que la pastora dirigeix a la Mare de Déu i que s'estructura en vuit estrofes de vuit versos que glossen l'inici de l'avemaria (v. 836-909). Quan la pastora ha acabat la seva pregària, la didascàlia indica: «En aquest moment se suposa que se efectua la aparició de la Santíssima Verge, la cual no s manifesta als espectadors sino per medi de nuvols, llums, música y cant dels següents», que és un cant de quatre versos de lloança a la Verge (v. 910-913). El primer acte es clou amb uns versos en boca de la pastora que promet a la Mare de Déu de transmetre als jurats la seva petició de tenir encesa perpètuament una candela la qual cosa alliberarà la ciutat del flagell de la pesta (v. 914-937).

Un element a destacar en el primer acte per l'interès que té per a la història de l'espectacle és la descripció detallada que es fa en la primera escena del plet que el consell reusenc sostenia a Roma contra el capítol tarragoní i que va tenir com a conseqüència que a principis del 1593 el canonge Baltasar Compte, que havia defensat els interessos de la mitra a Roma, fos blasmat públicament fins al punt que cremaren un ninot en representació seva, tal com ho descriu Josep Blanch el 1665 en el seu *Arxiepiscopologi de la santa església metropolitana i primada de Tarragona*:

[...] Feren lluminàries i grans festas, puis molts hòmens de la vila anaven per ella tocant un barril de tonyina enloc de tabal, y feyan cridar per los llochs y carrers més públics que qui s volgués fer soldat de aquella companyia acudís a la casa pública, que allà lo canonge Compte lo assentaria, y luego isqué una dona cavallera en un jument, ab los cabells esbandits, portant una alabarda en la mà, y moltas altres a peu ab ses albardes, cridant: 'Visque lo Papa y muyra lo canonge Compte'; y a l'últim feren l'estàtua del canonge Compte, ab sos vestits canònics y la cremaren (Blanch 1665, *apud* Palomar 2013).

Lenke Kovács. *Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)*

En la primera escena del primer acte, el conseller Pere Olives veu en aquesta actuació col·lectiva irreverent, per la qual els reusencs no han demanat el perdó de Déu, l'origen de la pesta que està delmant la població de la vila.

La primera escena del segon acte està dedicada al consell en què els tres jurats i els 61 consellers de la ciutat debaten la situació. Joan Olives, el jurat en cap nega que el consistori es vulgui tancar al convent dels franciscans per covardia i diu que es tracta d'una estratègia. El governant acaba fent l'elogi de la ciutat, tot reconeixent que no sap cap remei contra la pesta (v. 938-1253). En la segona escena, el mostassaf és l'encarregat d'anunciar al jurat en cap que «la filla de Joan Besora» desitja parlar amb el consell, la qual cosa causa l'estranyament d'Olives, si bé finalment accedeix a fer-la entrar (v. 1254-1272). La tercera escena correspon a l'exposició que Isabet Besora fa del missatge de la Mare de Déu davant del consell (v. 1273-1551). En la quarta escena el consell decideix formar comissions de tres que alternant treballin pel poble mentre els altres puguin descansar (v. 1552-1611). En la cinquena escena el mostassaf, que es compta entre els que són sempre «los ruchs del cop», es queixa de la seva sort (v. 1612-1677). La sisena escena està dedicada al plany de Nemorós pel seu amor no correspost per la pastora (v. 1668-1689). En la penúltima escena, Isabet Besora rebutja Nemorós i el culpa del fet que ella no ha sabut convèncer els consellers (v. 1690-1887). L'última escena comença amb una nova pregària que la pastora adreça a la Mare de Déu, aquesta vegada fent la glossa de la segona part de l'avemaria. L'acte acaba amb una didascàlia que anuncia: «Se suposa que se verifica la segona aparició de la Santíssima Verge ab iguals coros y demes que se expressa en lo primer acte. La pastora queda un moment envolta en nuvols y al desapareixer estos mostra ja en la galta la rosa de la vila, y permaneixent en cara en estat de éxtassis cau lo teló» (v. 1888-1951).

El tercer acte s'inicia amb la conversa de Pere Olives i Pau Miralles sobre la guarició de Reus per la intervenció de la Mare de Déu i sobre el blasó de la ciutat (v. 1952-2223). En la segona escena del tercer acte s'anuncia la processó en acció de gràcies per l'alliberament de la ciutat de la pesta (v. 2224-2267). En la tercera escena, el mostassaf comenta la situació i es pregunta on deu ser Nemorós, fins que aquest finalment arriba (v. 2268-2323). En la quarta escena el mostassaf explica a Nemorós el miracle de la rosa a la galta de la pastora (v. 2324-2515). Davant de la impossibilitat de veure realitzada la unió matrimonial amb la seva estimada, en la cinquena escena Nemorós decideix dedicar-se a l'estudi de la teologia (v. 2516-2539). La penúltima escena està dedicada a la processó d'acció de gràcies per la guarició i la decisió de construir una capella en el lloc de l'aparició (v. 2540-2664). L'última escena comença amb l'encesa de la candela de la pesta a l'església parroquial de sant Pere. A continuació, hi ha el discurs final en què Isabet Besora comunica al públic la seva joia per la gràcia obtinguda i la seva esperança que en el futur els reusencs segueixin vivint sota l'emparedat de la Mare de Déu. Clou la peça el cant final de lloança, amb la pastora i tots els presents en el temple agenollats al peu de la imatge de la Mare de Déu (v. 2665-2817).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

Joaquim Santasusagna (1982: 197), en la seva valoració de l'obra, considera que Pere Gras la va escriure «cohibit [...] per una ànsia de fidelitat a l'assumpte i a la història» i que la seva «pruija per a especificar és allò que fa aquesta obra teatral poc àgil i amb poc suc». Pel que fa a la caracterització dels personatges, el comentarista la troba poc reeixida i critica especialment el personatge de la protagonista, dient:

[...] no apareix com una minyona ingènua, simple i il·luminada, que ha estat miraculosament escollida per la Mare de Déu per ésser conducte dels desigis celestials. És, en la versió de Pere Gras, una xerraireta pretensiosa, gojosa d'una missió elevada que ella mateixa s'ha imposat, i pledeja més que no pas suplica. Allunya d'ella un enamorat, perquè altrament perdria la gràcia d'ésser vehicle de la paraula de la Verge (Santasusagna 1982: 197).

Malgrat la crítica implacable de l'obra, Santasusagna (1982: 198) acaba reconeixent-li el mèrit d'ocupar «un lloc d'honor, destacat i assenyalable, en la cronologia de l'escena catalana», tenint en compte que Pere Gras la va escriure «amb el propòsit conscient d'ésser un dels primers i d'ajudar a pujar una obra en la qual tot just es començava a treballar».

Conclusions

El relat de l'aparició de la Mare de Déu a una pastora el 1592, que forma part de la memòria col·lectiva de Reus, va servir de punt de partida per a la creació de dues obres teatrals de finals del segle XVIII i de mitjan segle XIX respectivament: el *Ball de la Mare de Déu*, escrit pel franciscà Josep Rius i el drama històric *Isabet Besora, la pastoreta*, de Pere Gras i Bellvé.

Ambdós autors tracten la temàtica mariana amb la voluntat de plasmar escènicament que el relat de la pastora va acabar convinent el consistori reusenc, tal com queda reflectit en les actes del consell de la ciutat d'aquell moment.

Mentre que a l'obra de fra Josep Rius hi prevalen les al·lusions bíbliques que situen la història reusenca en el marc més ampli de la història de la salvació, l'obra de Pere Gras i Bellvé està concebuda des d'una perspectiva en què la representació escènica dels elements sobrenaturals es fa amb cautela i amb la voluntat expressa d'incloure a l'obra «únicament fets històrics», com l'autor anuncia en l'advertència al lector que precedeix el text dramàtic en l'edició de la peça.

Pel que fa a la repercussió de les dues obres en el món escènic reusenc, la peça de fra Josep Rius, en la versió reescrita al segle XIX per Francesc Torné i Domingo, es va assegurar un lloc en el calendari festiu de la ciutat. La peça de Pere Gras i Bellvé, en canvi, no va aconseguir tenir repercussió més enllà de les representacions que se'n van fer en el Teatre Principal de Reus el 1860.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

5. Edició

A continuació presentem la nostra proposta d'edició del Ball de la Mare de Déu de Fra Josep Rius sobre el testimoni manuscrit del ms. F DIMMR 10.6 del Museu de Reus. Es tracta d'una còpia feta en lletra del segle XIX, signada per Josep Sotorra. El manuscrit original no s'ha conservat. Llevat de la resolució de l'abreviatura «ñ» pel dígraf «ny» i de divergències en la puntuació, indiquem en les notes a peu de pàgina tots casos en què la nostra edició difereix de la de Pere Anguera el 1979, fent servir l'abreviatura: A79.

- [1v] *Benedictum sit Nomen Domini*
Los perlamens de la Apareció¹⁰ de la N Mare Maria S. S. de Misericòrdia
Per representar-lo és nesesari ser empleats 12 personas; per quan en aquell temps eran 9
los empleats per lo Govern del Poble de Reus.
Los Representados han de ser los següens: un Batlle, tres Jurats, quatre Consellers, la
Pastora, lo Àngel y la Mare de Déu.
Trets per lo Rn. P. Alactor¹¹ Rius Catedràtich de la Rl. Universitat de Servera y fill del
Poble de Balaguer
- [2ra] ÀNGEL
- 4 Ya que olvidan los de Reus
lo servir al Déu vivent,
y folminaré venjansas,
que só lo Àngel percucient.¹²
- 8 A mi me toca zelar
de nostre Rey lo honor;
per lo qual tot temps envio
estragos, pesta y morts.
- 12 Quan aquell dur faraó
vecsaba¹³ lo poble de Déu
en una nit a la mort
vas¹⁴ pasar tots sos hereus.¹⁵

10 A79: *Aparició*.

11 Segons Anguera (1979: 18), «Rius que fou doctor en filosofia i teologia, catedràtic de filosofia a la universitat de Cervera, i que dins la seva ordre havia assolit els graus de lector, pare de província, custodi provincial i definidor general, va renunciar a tres mitres, entre elles la de la Seu d'Urgell.»

12 L'àngel que colpeix (*angelus domini percutiens populum*) apareix com a portador de la pesta a 2 Sam 24, 1517 i a 1 P 21, 1415.

13 *vecsaba* per *vexava*.

14 A79: *vai*.

15 Els v. 9-12 fan referència a Èx 12, 23.

16 Tanbé¹⁶ setanta mil hòmans
ab pesta vas¹⁷ destruir
al pobre¹⁸ de Ysrael¹⁹
per un desllís de David,
quan contra Jerusalem
bramaba Senaquerip,²⁰
20 vax²¹ ferir ab mor son exèrxit
de sen vuitanta-sinch mil.²²

24 Yo mateix pues executo
[2rb] contra de Reus lo rigor,
fins que lo Altísim detinga
lo meu bras just, y furor.
28 Si est poble no regoneix
a Deu contrit²³ y humiliat
des del més alt al més íntim
la pesta los à de dragar.²⁴

METGE

32 A las forsas he puxat
de tota la medicina;
a ferir mas conclusions
experièncias y doctrina

36 A pasar de mos²⁵ afanys
o jurats y consellers;
lo cantaigi²⁶ pasa avan;
la pesta creix més i més,

ni al vell lo salva son fret
ni al jove val son vigor;

16 A79: *també*.

17 A79: *vai*.

18 *Pobre* per *poble*.

19 A79: *Ysrael*.

20 2 Paralipòmens 43, 1.

21 *vax* per *vaig*. A79: *vai*.

22 2 Reis 13, 35.

23 *contrit*, vid. v. 440. A79: *concrit*.

24 *dragar* per *tragar*.

25 A79: *mes*.

26 *cantaigi* per *contagi*.

- 40 ni a la donsellà los poch's anys,
ni a la mare son dolor.
- 44 Aquí cau lo llaurador,
cadan²⁷ son suor sens fruit;
allí lo honrrat²⁸ menestral
deixa la hobra ya vensut.
- [2va]
48 Allà en los pits de la mare
mamava lo ynfan de llet,
y a la fúria de contaigi
moren de un sospir mateix.
- 52 Lo sabi enmitg de las lletras
encontre lo cruel vari.²⁹
Lo mal en rendeix las forsas,
ni lo noble se pot eximir.
- 56 Entra la mort per las casas
vola y ho asola tot,
y sols deixa per despulla
soledats, difuns, horror.
- 60 Totom suspira: Que pena!
Totom plora: Que dolor!
Tots se apestan. Que tormen!
Tots moran. O fatal cop!
- 64 La med[ic]ina³⁰ va ciega.
Sols lo cel nos pot curar.
Mirau, jurats y demés,
com nos podrem remediar.
- BATLLE
- 68 O cels! O Déu soberà!
Com de tots mals no 's³¹ doleu?
Com no mirau tal estrago?
Com tants llantos no ateneu?
[2vb] Mirau que aquest poble vostre
apareix altre Ysraael³²

27 *cadan* per *quedant*. A79: *cavan*.

28 A79: *honrat*.

29 *vari* per *verí*.

30 A79: *medicina*.

31 *No s* per *no us*.

32 A79: *Ysraael*.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

- 72 castigat ab senblan³³ càstich
en temps de Davit,³⁴ gran rey.
- Mirau que no som Sodoma,
Egipta ni Babilònia;
fills vostres som, bé que ingrats.
76 Vos borram de la memòria.
- Mirau que si l'asot dura
vostre poble se va acaban;
y quedarà desfullada
80 la flor que vos ai i³⁵ plantat.
- JURAT 1R
- Fins a quan ha de durar,
gran Déu, vostre just rigor?
Fins a quant la imparcial³⁶ dalla
84 ha de destruir-o tot?
- A lo menos ateneu
lo plor tierno dels ynfans,
que des dels pits al sepulcre
88 ab las mares van pasan.
- Ataneu a las donsellas
que són encara ignocens,
pues moltes quedan sens pares
[3ra] 92 exposadas als vayvents.³⁷
- Ataneu a vostres justos,
pues altre temps Habraam
ab deu justos alcansaba
96 lo perdó de milenars.³⁸
Ataneu a vós mateix
puig vostre cor paternal
vos està dient que cèsia
100 tan terrible³⁹ y voras⁴⁰ mal.

33 A79: *semblant*.

34 A79: *David*.

35 *ai i per hi heu*.

36 A79: *imparcial*.

37 *vayvents per vaivens*. A79: *vay vents*.

38 Vid. Gen 18, 20-32.

39 A79: *terrible*.

40 *voras per voraç*.

JURAT 2

- 104 Verdaderament Senyor,
apar que haveu abocat
contra de Reus tos los rius
de vostre furor sagrat,
- 108 qual altre Jerusalem
en temps de Nabusardam.⁴¹
se ven esta trista vila
de totas las fúrias blanch
- [3rb]
112 apareix que Jeramias⁴²
allà en las lamentacions
ploraba la sort de Reus
entre los vensos⁴³ de Ción.
- 116 Ell és sert⁴⁴ qu els⁴⁵ carrés ploran,
gamegan⁴⁶ los saserdots,⁴⁷
las verges van sens figura
y tot ella ab operasi3n.
- 120 Recorda-os, o Senyor,
de lo que ns ha sucseït,
Mirau veu⁴⁸ lo nostre oprobï;
nos castiguen ab l'olvit.

JURAT 3

- 124 Ya vehem Déu, just y sant,
que ns castigau justamen,
y si s miran nostras culpas
és mol suau lo flegen.⁴⁹

41 *Nabusardam* per *Nabuzardan*, vid. Jr 52, 12-16.

42 A79: *Jeremias*.

43 A79: *venços*.

44 A79: *sent*.

45 A79: *qaels*.

46 *gamegan* per *gemegant*.

47 A79: *sacerdots*.

48 *veu* per *veieu*.

49 *flegen* per *flagell*.

- 128 Però tanbé⁵⁰ sé que vós,
a l'instan vos antarniu,⁵¹
quan lo home se converteix
y suplica ab dolor viu.
- [3va]
132 Nínive, ciutat famosa,
condemnada per Jonats⁵²
ab son dolor meresqué
que lo edicte se revocàs.⁵³
- 136 Vós⁵⁴ dieu y no mentiu
per lo profeta Ezequiel
que si las culpas se ploran
luego las olvirareu.⁵⁵
- 140 Eya, gran Déu, tots ploram!
Lo cor nos ix per los ulls!
Misericòrdia, Senyor!
Aplacau vostres enuigs.
- CONSELLER 1r
- 144 Pare etern, per los tormens
del vostre unigènit Fill
mirau a Reus apestada;
oïu sos fondos sospirs.
- 148 Som ovellas de Jesús
y si bé desgarradas:
al fi sempre ovellas som
ab la sua sanch mercadas.⁵⁶
No permetau que l'contai
acàbia vostre rremat:⁵⁷
Se vos servirà millor
y no aprofitia apestar.
- 152

50 *tanbé* per *també*.

51 *antarniu* per *entendriu*.

52 *Jonats* per *Jonàs*.

53 A79: *renovàs*.

54 A79: *Vos*.

55 A79: *ohidareu*.

56 A79: *marcadas*.

57 *remat* per *ramat*.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

- [3vb] Nos⁵⁸ súplicas no valen
per si solas, mes unidas
ab las del fill confiam
156 que luego seran oïdas.
- Oïm,⁵⁹ pues, nostres⁶⁰ lamentos
ab las angústias del Crist⁶¹
y per lograr la salut
160 presentam al Salvador.⁶²
- CONSELLER 2n
- O Jesús, fill de Déu viu,
que ple de l'amor més fiel
per lo home sempre patíreu⁶³
164 des del pasebre⁶⁴ a la Creu.
- Jesús, homa de dolor,
en creu mol⁶⁵ dura clavat
puig sabeu aques patir
168 de Reus teniu pietat,
- renovan lo felis⁶⁶ temps
en què Vós, metge diví,
curàbau⁶⁷ tota dolència.
172 enemorat, eternit.⁶⁸
- Allà miravan los griegos,⁶⁹
allí los coixos saltaban,
[4ra] curaban tots los malats,
176 fins los morts resusitaban,

58 *Nos* per *nostres*.

59 *Oïm* per *Unim*.

60 A79: *nostros*.

61 A79: *ort*.

62 *Presentam al Salvador* potser per *Presentam-los al Senyor*.

63 A79: *patireu*.

64 A79: *pesebre*.

65 A79: *creumel*.

66 A79: *feliz*.

67 *curàbau* per *curàveu*. A79: *curabau*.

68 *eternit* per *entendrit*.

69 *griegos* per *cegos* (cecs).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

- 180 renovan pues la salut
en vostra Reus oprimida
feu que moria nostra mort
esta pesta tan activa.
- CONSELLER 3r
- 184 Reina del cel soberana
y Mare de pecadors;
ya vos also yo la veu
a vos envio mon plort.
- 188 Perlau Bensabé⁷⁰ divina
a vostre fill Salomó
que no us girarà la care
qui vos té dins de son cor.
- 192 Amansa a l'Abigail⁷¹
al sumo Davit⁷² irat
contra las desatencions
de tants ynprodens⁷³ Navals.⁷⁴
- 196 Presentan Ster⁷⁵ armosa
a vostre espòs ymperial;
que revòquia lo estatut
contre de tans folminat.
- 200 Cobriu-nos mare Reveca
ab las pells de protecció
perquè lo millor Isaach
nos dónia la benedició.
- [4rb] CONSELLER 4t
- 204 O clar espill de justícia!
Mare de consolasió,
propiciatori del fill,
estrella de direcció.

70 *Bensabé* per *Betsabé*.

71 Vid. 1 Samuel 25, 23-31.

72 A79: *David*.

73 A79: *ymprodens*.

74 *Navals* per *Nabal*. En referència al marit d'Abigail, proposem la lectura: "del tan imprudent Nabal".

75 *Ster* per *Ester*.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

208 Fon viva de paradís,
arbre de salut⁷⁶ y vida,
arca del segon Noè,
reina del cel resistida.

212 Escala recta del cel,
columna que il·luminau;
iris que aplacau a Déu!
Apiada-os de tan mall!

216 O, Mare de Misericòrdia,
a vós, gemen,⁷⁷ suspiram,
convertiu vostres ulls dolsos⁷⁸
sobre fills tan desdichats.

220 Oïu, o Mare amant!
Salvau-nos, Reina divina!
Defensau-nos, o pastora!
Curau-nos, o medicina!

La MARE DE DÉU din a la PASTORA la següen⁷⁹ relació.
Advertència: La PASTORA luego que la MARE DE DÉU se posa a dir la relació se aginolla y fen un⁸⁰
poch de admiració.

[4va] 224 Zagala, tierna Besora,
ou la mia dolsa veu;
tu as⁸¹ de ma ambaxada
que envio lo govern de Reus

228 los clamors de aquest mon poble
me an arribat fins al cor
y si velan⁸² las obellas
yo –sa pastora– las och.⁸³

232 Dira-los que circuescan
las morallas ab un fil
y fen del fil una vela
crèmia devan de mon Fill.

76 A79: *salud*.

77 *gemen* per *gemint*.

78 Vers inspirat en el passatge “Illos tuos misericordes oculos ad nos converte” del Salve Regina.

79 A79: *següent*.

80 A79: *i sen com poch*.

81 *as* per *fas*.

82 *velan* per *belen*.

83 *och* per *oig*, 1a ps sg del present indicatiu de la flexió antiga del verb *oir* o *oure*.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

236 Ab aquesta diligència
lo contagi sesarà,
y veuran que si són fills
yo só mare mol suau.

240 No tèmias! Yo seré ab tu!
No te asústias, per pastora.
Camina, dona'ls lo medi
yo parlaré ab tu, Besora.

PASTORA se despadeix de la Mare de Déu, fen-li un acatamen y se'n va pasan per datràs los representadors y toca la música la marcha del amparador y s'posa costat del batlle a mà dreta y diu la següen relació.

[4vb] PASTORA

244 Senyors, una senyoreta
més bunica que un clavell
me à dit que us dónia una noba⁸⁴
que tot se n'alegrareu.

248 Las morallas de la vila
ab un fil au de rodar
y fen del fil una vela
en la iglésia cremarà.

Aquí fan un poch⁸⁵ de suspensió, se miran lo un ab l'altre, y fan un poch de riallas y la PASTORA prossegueix dien:

252 Que se'n burlau? Pues mirau⁸⁶
que si luego feu això.
no us tocarà mala pesta,
fuigirà aqueix mal majó.

256 M'o a dit la tal Senyora,
Y a fe mereix ser uïda⁸⁷
A mi lo menos tan me agrada
que lo rremat li donaria.

BATLLE

A tu, o galan pastora,
nosaltres no t volem créurer,

84 *noba per nova.*

85 A79: *poc.*

86 El segon hemistiqui del vers apareix copiat a l'inici del vers següent.

87 A79: *oida.*

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

- 260 fins que s⁸⁸ dònia un sanyal,⁸⁹
per poder lo que s ver véurer.
- [5ra] PASTORA
- 264 No dich més per no cansa[r]-vos;
feu lo que bé us aparega.
Yo tench de anar a fer brusats
y la filosa me espera.
- BATLLE
- 268 Què us apareix, concorrens,
del desembràs de Besora?
Ella per cert ha garlat
com si fos una cotorra.
- 272 Cert que la sensillés me agrada,
però créura-la, no sé.
Al fi, jurats, consellers,
digau-me lo vostre parer!
- JURAT 1r
- 276 Yo sé molt bé que l poder
de Déu⁹⁰ no està abreviat
y que per qualsevol medi
a qualsevol pot salvar.
- 280 Però com podrem sentir
que ns parlia Déu per Besora
o com ella se'ns⁹¹ explica⁹²
que l'envia sa Senyora?
- [5rb]
284 Faltan per ventura en Reus
religiosos, saserdots,
que valga Déu de una noia,
que apenas té reflexió?
- Maria és molt piadosa,
mol clemen, no ho nego, no;

88 *que s per que ens.*

89 A79: *señal.*

90 Les dues primeres paraules del vers apareixen copiats en la línia anterior.

91 A79: *sens.*

92 *explica per explica.*

288 mes⁹³ tanbé⁹⁴ diu lo Eglesiàstich⁹⁵
qui luego creu, té flach cor.

Donem luego tems al temps,⁹⁶
mes⁹⁷ per ara no crech res,
aquest és lo meu sentit.

Diu a la proporsió del 1r JURAT, tots menos lo 4 CONSELLER lo següen:

292 Lo nostre tanbé⁹⁸ és aqueix!

CONSELLER 1r

296 Valdamen fos veritat
lo que conta la reposa,⁹⁹
però si yo tinch¹⁰⁰ de dir
temo que és una patranya.

300 Yo penso que la pastora
ho¹⁰¹ aurà sumiat de nit;
y prenen¹⁰² per llum la sombre,¹⁰³
conta garces per pardius.

[5va]
304 Mira a la profetisa,
mira si [per] tal consell
se fiava Déu de una dona,
una dona de curt temps?

Vulla Déu que sia aixís.
Mes per ara no ho crech yo
a què us apart, o sosis meus?

93 A79: *més*.

94 A79: *també*.

95 Vid. Ecli 19, 4.

96 A79: *tems*.

97 A79: *més*.

98 A79: *també*.

99 *reposa per rapaza*.

100 A79: *tinc*.

101 A79: *hi*.

102 *prenen per prenent*.

103 A79: *sombra*.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

A la proporsió¹⁰⁴ del 1r CONSELLER responent tots menos los 4 consellers lo següen:

- 308 Aduptam vostra raó.
CONSELLER 4t
Jo no; y escoltau-me bé!
Quin inconvenien hi à
en lo que conta la noia
que no 's puga confiar?
312
És pastora? Y que Devit¹⁰⁵
no fou elegit de Déu
de entre las mansas obellas
per vènsen al filisteu?¹⁰⁶
316
No sap parlar? Moisés¹⁰⁷
no diuen fou tartamut?¹⁰⁸
Y per ell Déu a son poble
pasà per lo mar aixut?
320
Té poch anys?
[5vb] Y Daniel
no era de poca edad
quant a la casta Susana
de las injúrias librà?¹⁰⁹
324
És dona?¹¹⁰ Y no eran donas
Jael,¹¹¹ Dèbona¹¹² y Judic?¹¹³
Y sabem que per sas mans
Déu postrà grans enemichs?
328

104 A79: *proporsió*.

105 El segon hemistiqui del vers apareix copiat a la línia següent.

106 vid. 1 Sam 17.

107 L'última paraula del vers apareix copiada a la línia següent.

108 vid. Ex 4, 10.

109 vid. Daniel 13, 1-64.

110 *És dona?* apareix copiat al final del vers anterior.

111 A79: *Joël*. Segons el Llibre dels Jutges 5, 23-27, Jael va matar Sisarà per salvar Israel de les tropes del rei Jabín.

112 *Dèbona* per *Dèbora*. A79: *Dèbora*. Vid. Llibre dels Jutges 4, 1-5, 31.

113 *Judic* per *Judit*. Vid. Judit 8-13.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

332 Hau de saber que lo apòstol¹¹⁴
diu¹¹⁵ que Déu busca al més flac,¹¹⁶
per confondre¹¹⁷ al més fort,
al petit per cosas grans.

336 Ea yo crech lo ygnocen.
Gran reina, feu un senyal
per a què totom conega
que estich per la veritat.

La PASTORA diu a la MARE DE DÉU la següen relació:

340 Yo ya e nat als jurats
y a mi no m volen créurer,
fins que ls donia un senyal
per poder lo que és ver véurer.

La MARE DE DÉU mentres diu la següen relació fa sortir una rosa que la PASTORA té pervinguda dins del gambuix ab un filferro.

[6ra] MARE DE DÉU

344 Dixa-los¹¹⁸ tu, Besoreta,
que t mirian aqueix senyal
y si fan lo que ls as dit
los lliuraré de tot mal.

Marcha la PASTORA y s posa al mateix puesto que antes, tocan la música lo mateix, y diu lo següen:

348 Veam ara si m creureu
pues la matixa Senyora
me torn a enviar a Reus
a repetir-vos la nova,

352 he no siau testarús.¹¹⁹
Creeu-me de bona fe¹²⁰
lo dit, dit. La diligència
quan antes au de fer;

si a mi creure refutau

114 Vid. 1 Corintis 1, 27.

115 *diu* apareix copiat al final del vers anterior.

116 A79 copia a continuació del v. 330 una altra vegada: “que Déu busca al més flac”.

117 A79: *confondre*.

118 *Dixa-los* per *Deixa-los*. A79: *Diralos*.

119 *testarús* per *testaruts*.

120 Els versos 350-356 apareixen copiats sense separació de versos.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i
«Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

356 perquè só una pastoreta
 mirau esta bella rosa,
 que a la cara tinch inpresa.¹²¹

360 Penso que creureu al asa¹²²
 al veure tan clara prova
 que si Reus és flor del Camp
 bé posareu fe ab la rosa.

[6rb] BATTLE

364 Nobles jurats, consellers,
 lo dit de Déu està aquí.
 Aqueixa flor és del cel,
 ya no podem resistir.
368 A tots vos miro mudats;
 yo també estich eternit.
 Així posar luego en obre
 tot quant la donsellà à dit.

372 La Mare de pietat,
 se à dignat mirar a Reus
 li avem de alsar un trono
 en què reyna¹²³ sobre ls seus,

376 en lo lloch en què Besora
 à vist la Reina Gloriosa
 edificarem un temple
 ab nom de Misericòrdia.

380 Curt és, Reina, aquest obsequi,
 però el efecta és mol gran.
 Vostra serà Reus, Maria!
 Vostre per eternitats!

ÀNGEL

384 Ya no puch yo ferir més;
 ya Déu me deté lo bras
 perquè La Reina dels Àngels
 a son gran Fill à placat.

[6va] Així s com sesà la pesta,
 en temps de Davit perquè
 en era de Aranné¹²⁴

121 A79: *impresa*.

122 *al asa* per a *l'atzar*.

123 A79: *reina*.

124 *Aranné* per *Areunà*, vid. 2 Sam 24, 16-25. Al primer llibre del Paralipòmens, en canvi, el personatge es diu Ornan,

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

- 388 sacrificis ensengué,
aixís per los vots y prechs
que en la era divina
de Maria haveu ofent¹²⁵
392 Déu a perdonar-se inclina
y pues que mana Maria
torno la espasa en la baina.
Aguaiu a sa clemència
396 finesa tan soberana!
- METGE
- Albrísias, o grans senyors!
Albrísias que ls vull donar
la més alegre notícia
400 si l gust me deixa parlar.
- Ya Reus és Reus! Ja és felis!
Ya lo contagi à parat!
Ya vesitas són supèrfluas,
404 Tot lo poble està curat!
- Y a las caras antes secas,
enmagridas y afiladas,
portan sobre sus facsions
408 escritas totas las gràcias.
- [6vb] A pasat lo tierno invern
que marchitaba la flor;
y una venda¹²⁶ primavera
412 li renova aquel cel.
- Pasada la tempestat
està Reus la més serena
y enbelesa¹²⁷ de mirar.
- 416 No y duptau això és de dal,
puig salut tan repentina
no la pot donar Galeno¹²⁸
ni tota la medicina.

en lloc d'Areunà, vid. 1 P 21, 18-30. En la seva edició, Anguera no arriba a identificar aquest personatge.

125 *ofent* per *ofert*. A79: *ofert*.

126 *venda* per *verda*. A79: *verda*.

127 A79: *embelesa*.

128 *Galeno* per *Galè*, metge d'època clàssica (129-216 dC).

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

JURAT 3R

420 O piadosíssima Ester:
del divino Asuer amada
la gràcia abem rebuda
aixís com la avem demanada.

JURAT 2N

424 O hemusíssima¹²⁹ Judich,
del vostre poble estimada,
vós sareu¹³⁰ la honra nostra
y per nosaltres desitjada.

JURAT 1R

428 O prudent Abigail
que al Davit vostre enujat;
contra de nostres pecats
lo haveu ya aplacat.

[7ra] CONSELLER 1R

432 Del vostro divino Ysaach
és musíssima Reveca;
tenim la benedicció
en favor del pobre treta.

CONSELLER 2N

436 Clementíssima Senyora,
Que grandesa! Que pietat!
Que gràcias, sempre que gràcias!
A vós, contrits y postrats.

440 O, Mare de Misericòrdia,
o dolsa suavitat,
o Reyna, esperança nostra
per tota la eternitat!

CONSELLER 3R

444 Vós sou la nostra esperança
del reyne lo consol més gran
y de Reus nostra patrona
com ho experimentam

448 quan lo Pare selestial
estaba del poble ayrat,

129 *hemusíssima* per *bermosíssima*. A79: *bermosíssima*.

130 A79: *seren*.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

vós, o Reyna principal,
la salut au alcansat.

[7rb]

CONSELLER 4T
lo soneto

452

Com podem satisfer tanta finesa,
protectora de Reus, Reina divina,
ab qual ort¹³¹ pagarem la medicina,
que del cel enviat la vostra altesa.¹³²

456

A: ni del rei Creso¹³³ la grandesa
ni del orien remot la perla fina;
ni de la Hàbia¹³⁴ ensens, ni de la China,
la gran art pot pagar semblan llarguesa.

460

Si tot así és mol poch, vostre clemència,
excedeix a tot preu, ni fora tanta,
si la pugués pagar la diligència.
Vència pues nostres dons, vostre potència

464

y si l cor nostre val, Princesa santa,
per triunfo lo posam a vostre planta,
Viva de Reus la glòria que és Maria,
fon de Misericòrdia! Viva! Viva!

finis Jph. Sotorra de Reus

131 *ort* per *or*.

132 *altesa* apareix copiat a la línia següent, i a partir d'aquí el text apareix sense divisió en versos.

133 *Creso* per *Cresos* (c. 596-c. 546 aC), l'últim rei de Lídia.

134 *Hàbia* per *Aràbia*.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

Bibliografia

- AADD (1992) *Els balls parlats a la Catalunya nova (teatre popular català)*, Tarragona, Edicions El Mèdol.
- Alcover, A. M. / Moll, F. de B. (1975) *Diccionari català-valencià-balear*, I, Palma, Editorial Moll. 10 vol.
- Anguera, P. (1990) «Liberalisme i cultura popular: la decadència dels balls parlats». *Revista de Catalunya*, 42, pp. 100-115.
- Bofarull y de Brocà, A. (1845) *Anales históricos de Reus desde su fundación hasta nuestros días*, Reus, Imprenta de Pedro Sabater.
- Bofarull y de Brocà, A. (1880) *Costums que's perden y records que fugen*, Barcelona, La Renaixensa, 1880.
- Boleda i Cases, R. (1982) «Joan Terés i Borrull, Arquebisbe i Virrei». *Jornades de Treball del Grup de Recerques de les Terres de Ponent*, Núm. 4, pp. 35-48, <https://raco.cat/index.php/JornadesGRTP/article/view/361662>.
- Centre de Lectura (1933) «La Renaixença Literària de Catalunya i l'aportació dels reusencs». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, 246, pp. 209-359, <https://raco.cat/index.php/RevistaCLR/article/view/197560>.
- Correig Massó, A. (1954) *L'aparició a la Pastoreta*, Reus, Any Marià.
- Gort, E. (2000) *Notícia històrica del santuari de la Mare de Déu de Misericòrdia*, Reus, Junta d'Administració del Santuari de Misericòrdia.
- (2010) «La primera rosa de Reus». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, 2010, p. 22, <https://raco.cat/index.php/RevistaCLR/article/view/275183>.
- (s. d.) «L'Aparició o com justificar històricament una llegenda». En línia: https://www.reus.cat/sites/reus/files/arxiu/aparicio_ezequiel_gort_0.pdf
- Gort, E. / Palomar, S. (1993a) *El Ball de la Mare de Déu*. Reus, Carrutxa / Institut Municipal d'Acció Cultural.
- (1993b) *Reus i la mare de Déu de Misericòrdia: quatre-cents anys d'història*. Tarragona, Diari de Tarragona.
- Gort, E. / Palomar, S. / Roma, J. (2005) *Misericòrdia: la societat reusenca i les festes*. Reus, Arxiu Municipal de Reus.
- Gras y Ballvé, P. (1857) *Isabet Besora, la pastoreta, ó ja sía, La peste de Reus de 1592: drama històric en tres actes y en vers escrit en idioma catalá*, Reus, Imprenta de la Viuda y Fill de Sabater.
- Gras y Elías, F. (1899) *Hijos ilustres de Reus*. Barcelona, Librería de Francisco Puig y Alfonso.

Lenke Kovács. Amb una rosa a la galta - «Ball de la Mare de Déu» (1788) de fra Josep Rius i «Isabet Besora, la pastoreta» de Pere Gras i Bellvé (1857)

- Kovács, L. (2015) «Presentació del projecte 'Els balls parlats. Inventari, anàlisi i classificació'», dins Massip, F. / Navarro, P. / Palau, M. (2015) *Teatralitat popular i tradició. II Congrés Internacional de Balls Parlats*, Catarroja / Barcelona, Editorial Afers, pp. 47-50.
- Massip F. / Navarro, P. / Palau, M. (2015) *Teatralitat popular i tradició. II Congrés Internacional de Balls Parlats*, Catarroja / Barcelona, Editorial Afers.
- Quintana i Segalà, J. X. (2016) «Notes per a una història política del teatre a Catalunya (1765-1849)». *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 27, pp. 261-302.
- Olesti Trilles, J. (1991) *Diccionari biogràfic de reusencs*. 2 vols., Reus, Ajuntament.
- Palomar, S. (2013) «El carnaval de 1593», La Teiera, <https://lateiera.wordpress.com/2013/02/26/el-carnaval-de-1593/> [recuperat el 12 de novembre de 2022].
- Rius, J. (1979) *Ball de la Mare de Déu*. [ca. 1788] Pere Anguera (ed.) Reus, Centre de Lectura.
- Ruiz y Porta, J. (1891) *Tarraconenses ilustres: apuntes biogràfics*, Tarragona, Establ. tip. de F. Arís e hijo.
- Santasusagna, J. (1968) «Vella visió del teatre i dels cors a Reus», dins J. Santasusagna, *A eixam. Discursos i conferències*, Reus, Tipografia del Monestir de Santa Maria de Poblet, pp. 133-134.
- (1982) *Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins al 1900*. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- Torné i Domingo, F. ([1870] 1992) *Crònica general de la Virgen de Misericordia (Manuscrit de 1870)*. A cura de Mercè Costafreda. Pròleg de Joan Prat. Reus, Associació d'Estudis Reusencs.
- Vilà, C. ([1787] 1955) *Descripción de mi estimada patria, la villa de Reus. Manuscrito inédito del año 1787*, Reus, Asociación de Estudios Reusenses.